

УДК 339.9 + 327.8

РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА У ПРОЦЕСАХ ФОРМУВАННЯ НОВОГО СВІТОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОРЯДКУ

*Н. М. Грущинська, д-р екон. наук, доцент, професор кафедри
міжнародної економіки і економічної дипломатії,
Дипломатична академія України при МЗС України*

У статті розкриваються питання геоекономічних і геополітичних особливостей сучасної цивілізації, які сприяють формуванню сучасного світового порядку; обґрунтовуються фактори впливу на світогосподарські процеси.

Ключові слова: світовий порядок, глобалізація, цивілізація, геополітика, геоекономіка.

ВСТУП

Глобалізація відкриває перед людством величезні можливості для розширення масштабів обміну товарами, послугами, інформацією, технологіями і капіталом, взаємодії в гуманітарній сфері та духовного збагачення особистості. Водночас для значної частини людей глобалізація несе в собі істотні загрози, зумовлюючи розмежування країн на «цивілізаційний центр» та «периферійну зону», поглиблюючи їх диференціацію в соціально-економічному і науково-технічному розвитку. Причини розвитку глобалізаційних процесів на сучасному етапі полягають у інтернаціоналізації, яка приводить до поглиблення співробітництва між країнами та посилення їх взаємозалежності; науково-технічному прогресі, що змінює всю систему соціально-економічних відносин та підвищує технічний рівень організаційно-економічних відносин суб'єктів господарювання; виникнення глобальних для всього людства проблем. Основними ознаками процесу глобалізації та, відповідно, сучасних світогосподарських процесів є взаємозалежність національних економік та їхнє взаємопроникнення, формування міжнародних виробничих комплексів, глобальних макрологістичних систем; зростання фінансової єдності та взаємозалежності фінансово-економічних систем країн світу; розширення масштабів товарообігу та інтенсифікація процесів руху товарів, капіталів, трудових ресурсів; створення інституцій міждержавного та міжнародного регулювання глобальних проблем; стандартизація міжнародних економічних процесів.

Фактори впливу на формування світового порядку можна розділити на еволюційні – вплив глобальних, технологічних, інформаційних, інтеграційних процесів, а саме ті процеси, що відбуваються послідовно і є незмінними в сучасному житті суспільства. Другий фактор формування світового порядку – радикальний – агресивні втручання ззовні у внутрішні процеси країни, що сприяє в результаті зміні світового порядку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

В основу трактування світового порядку покладено класичні праці Г. Морґентау [28], Р. Арона [26], які розуміли світовий порядок як міжнародні відносини, їх об'єктивний стан, що обумовлений співвідношенням потенціалів великих держав. При проведенні аналізу умов

формування нового світового порядку використовувались напрацювання Зб. Бжезинського [5], С. Гантінгтона [10], А. Гофмана [11], Ф. Фукуяма [21], І. Валлерстайна [9], Г. Шіллера [23].

Вагомий вклад в дослідженні сучасних світогосподарських процесів та формування нової світової системи внесені європейськими авторами З. Бауманом [4], М. Кастельсом [14], У. Томпсоном [20]. Серед вітчизняних авторів роботи В. Андрійчука [3], О. Білоруса [6], Е. Коппель [15], Ю. Павленко [18].

ПОСТАВЛЕНЕ ЗАВДАННЯ

Метою статті є розгляд та аналіз питання геоекономічних і геополітичних особливостей сучасної цивілізації, які сприяють формуванню сучасного світового порядку; обґрунтування факторів впливу на світогосподарські процеси.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розбудова сучасного економічного порядку почалась ще під час Другої світової війни, а його загальні риси фактично були окреслені США і Великою Британією. Безумовно, дві великі держави як засновники післявоєнного економічного відродження прагнули поширити свій внутрішній економічний порядок на сферу міжнародних відносин. Так, з розпадом колоніальних імперій, у 1974 році на засіданні Генеральної Асамблеї ООН була прийнята резолюція про Новий міжнародний економічний порядок і резолюція, яка схвалила Хартію економічних прав і обов'язків держав [18].

В основу даних документів були покладені принципи суверенної рівності держав у міжнародних, політичних та економічних відносинах, суверенітету та ефективного контролю держав над своїми господарськими ресурсами. Висувалися вимоги щодо створення системи передачі країнам, що розвиваються нових технологій, надання їм суверенного права контролювати всю економічну діяльність на своїй території, включаючи право на націоналізацію іноземних компаній.

Новий економічний порядок передбачав, що в світове господарство і міжнародні економічні відносини потребують певного міждержавного регулювання, при цьому повинні враховуватися інтереси країн, яких позбавляють вигід активні сили світового ринку.

Формування світового порядку супроводжується певними змінами політичної карти світу. Перший період розподілу почався наприкінці Першої світової війни. Почали руйнуватися великі багатонаціональні імперії: Російська і Австро-Угорська. На політичній карті світу з'явилися держави: Польща, Чехословаччина, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Королівство сербів, хорватів і словенців та ін. Були проголошені незалежними державами Україна, Білорусь, Грузія, Азербайджан, Вірменія тощо. Однак через військову окупацію України та інших держав, які виникли на уламках Російської імперії, російські комуністи створили Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). Втратила свої колонії в Африці Німеччина, яка програла війну. Розширилися колоніальні володіння Великої Британії, Бельгії, Франції та Японії. Другий період новітнього етапу творення політичної карти світу почався після завершення Другої світової війни. Окупація деяких країн Європи і Азії радянськими та американськими військами призвела до поділу світу на

два ворожі табори. Крім того, СРСР і США захопили різні частини одних і тих самих країн. Це призвело до утворення "двох" Німеччин, "двох" Кореї, "двох" В'єтнамів. Утворилося і "два" Китаї (КНР і Тайвань). Одні й ті самі нації, але тепер уже в різних країнах, почали одночасно будувати різні системи — комуністичну і ринкову (капіталістичну). У людства нарешті з'явилася реальна можливість не в теорії, а на практиці перевірити, яка з них є кращою. Виявилося, що ринкова система набагато ефективніша за соціалістичну (комуністичну). Тому остання збанкрутіла і зазнала краху. Окрім цих подій, які знаменували завершення другого періоду новітнього етапу формування політичної карти світу, в цей час відбувалося й багато інших важливих подій, зокрема розпад колоніальної системи та утворення великої кількості незалежних держав у Африці, Азії, Океанії, Латинській Америці.

Третій період ознаменувався крахом комуністичної системи. Він розпочався з 90-х років XX ст. Спочатку в єдину державу об'єдналися Федеративна Республіка Німеччина (ФРН) і Німецька Демократична Республіка (НДР). Потім розпалися соціалістичні країни — СРСР, Югославія і Чехословаччина. В результаті цього докорінно змінилася політична карта Європи і Азії. У 1993 р. була змінена форма правління в Камбоджі, країні Азії. Там була відновлена монархія і вона знову стала королівством. В Африці в цьому самому році здобула незалежність Бритрея, яка відокремилася від Ефіопії. Наприкінці 1994 р. Республіка Палау (в Океанії) вийшла з Мікронезії і звільнилася від опіки США. Таким чином, у 90-х роках XX ст. виникло понад 20 нових країн. Їх було прийнято до ООН і вони почали здійснювати власну внутрішню і зовнішню політику.

Безперечними ознаками сучасної світової системи є розпад СРСР та соціалістичної системи, об'єднання Німеччини, розширення НАТО та ЄС на Схід. Особливу роль у формуванні світового порядку відіграють непрямі фактори впливу, які є досить ефективними. Серед них, наслідки теорії змови (Сіоністський окупаційний уряд, Більдерберзький клуб, ілюмінати), та події світового масштабу, які сприяли трансформаціям (наприклад, деякі з них XXI століття: 2001 рік — Терористичний акт на Всесвітній торговий центр і Пентагон, 1 січня 2002 рік — введення в готівковий обіг євро; Оксамитова революція в Грузії — 2003 рік; Тероризм «Аль-Каїда»: Ер-Ріяд, Москва, Стамбул — 2003 рік; Помаранчева революція в Україні — 2004 рік; 2007 рік — розширення ЄС; 2007 рік — прецедент Косово; Російсько-грузинська війна 2008 рік; глобальна фінансова криза 2008 — 2009 років, 2009 рік — обрання 42 президенту США Б.Обами; 2009 рік — революція в Молдові; 2009 — епідемія свинячого грипу; 2010 рік - загибель президента Польщі у катастрофі під Смоленськом, 2011 рік - Ліквідація Усами бен Ладена; 2011 рік - Виведення військ США із Іраку; 2011 рік — Смерть М. Кадафі та Кім Чен Іра; 2012 рік - Президентські вибори в Росії та США; 2012 рік - КНДР оголосила себе ядерною державою; 2013 р. — хімічна атака в Сирії, шпигунський скандал в США; 2014 рік — анексія Криму та Севастополя Росією).

Ознаками радикальної зміни світового простору можна окреслити: втручання у внутрішні справи іншої країни, спроби нав'язування культури; забезпечення глобальної та регіональної безпеки, етнічний сепаратизм.

На Міжнародному економічному форумі в Давосі, що пройшов у кінці січня, був представлений «Глобальний звіт з ризиків 2014»[22]. У звіті розглянуто ризики, пов'язані з 31 небезпечним явищем або процесом. Ці

ризиків згруповані в 5 категорій: економічні, екологічні, геополітичні, соціальні і техногенні. Мета аналізу - пошук адаптивних стратегій, спрямованих на підвищення сталості по відношенню до основних загроз. Мається на увазі, що саме співпраця між політиками, бізнесменами, і громадянським суспільством сприятиме заміні короткострокових ситуативних рішень на довгострокові стратегії управління безпекою. У звіті названо 10 найбільших загроз сталому соціально-економічному розвитку, згідно з консолідованою думкою опитаних експертів. Основним ризиком для розвинених економік залишається висока загроза фінансової кризи, пов'язана з проблемами кредитних заборгованостей. Фінансові проблеми розвинених країн можуть спровокувати масштабну кризу у всьому світі. Проблема безробіття, особливо серед молоді, представляє другу за значимістю загрозу для світової економіки.

Ризики, пов'язані з екологічними загрозами, а саме - з деградацією водних ресурсів в глобальному масштабі. Наявність і доступність водних ресурсів скорочуються драматичними темпами, проблема утилізації стічних вод вирішується недостатньо, а вразливість водних ресурсів зростає.

Загрози, пов'язані з істотно нерівномірним розподілом доходів, як між країнами, так і в межах окремих держав. Нерівномірний розподіл доходів генерує високі соціальні ризики, і може спровокувати серйозні кризові явища у всьому світі.

Далі слідують ризики, пов'язані з невірним сприйняттям загроз кліматичних змін. Невірні стратегії зменшення збитку, зокрема, непередумані заходи деіндустріалізації, а також невірні стратегії адаптації можуть привести до істотного підвищення вразливості. Природні катастрофи, пов'язані з глобальними змінами, є наступним рівнем загроз. Як системні ризики, масштабні посухи, повені, урагани можуть привести до обвалення національних економік і глобальних кризових явищ.

Відсутність глобальної кооперації навіть перед лицем глобальних викликів, представляє істотну загрозу для сталого розвитку. Ця загроза розташована на сьомому місці.

Глобальна продовольча криза тісно пов'язана з деградацією водних ресурсів, кліматичними змінами і помилковими стратегіями адаптації до них, ескалацією природних катастроф і відсутністю міжнародної кооперації при управлінні глобальною безпекою. Поглиблення соціальної і політичної нестабільності. Втрата довіри еліт, відмова від виконання взаємних зобов'язань влади і суспільства, в окремих країнах призводять до системних соціально-політичних криз. Виникнувши одного разу, кризи поширюються, розповсюджуються у регіональному або глобальному масштабі. Для мінімізації кризових впливів потрібні своєчасні заходи для їх розв'язання. Інакше наслідки можуть бути загрозливими для глобального соціально-економічного розвитку.

На думку ряду вчених, ідеальний світовий порядок має бути побудований на основі принципів і норм загальнолюдської моралі. Проте враховуючи особливості ідентичності кожного суспільства, спірним є питання про існування єдиної загальнолюдської моралі. З одного боку, у різних цивілізацій суттєво різняться моральні засади існування суспільства, взаємодії між людьми, між людиною і суспільством тощо, а з іншого, уявлення про високі моральні цінності добра, справедливості, честі, совісті, любові у народів різних цивілізацій значною мірою схожі.

Найвищі загальнолюдські цінності відображено в Статуті ООН: всезагальний мир та безпека, дружні відносини на основі принципів рівноправ'я і самовизначення, мирна співпраця, справедливість у міжнародних відносинах.

Частина країн світу, вважають аморальними принципи сучасного світового порядку, який диктується американськими та західноєвропейськими процесами. Це спонукає їх до бажання проводити самостійну економічну та подітичну стратегії.

В даному ракурсі, доцільним є розгляд міжнародних систем, а саме їх форми домінування та місця в них кожної країни. В теорії розрізняють *біполярну систему*, при якій панують дві найбільш могутні держави; *мультиполярну* – панування трьох і більше могутніх держав; *рівноважну систему* або балансу сил - декілька могутніх держав зберігають приблизно однаковий вплив на хід міжнародних подій; *імперську систему* - панування єдиної наддержави, яка далеко випереджає всі інші держави своєю сукупною могутністю (розмірами території, рівнем озброєння, економічним потенціалом - запасом природних ресурсів і т.п.).

Глобалізаційні процеси є певною протиположністю формування багатопольярного світу, Сьогодні питання стоїть досить жорстко: або глобалізм, або багатопольярний світ, яка по суті означає радикальну переоцінку цінностей, світоглядний переворот, планетарну консервативну революцію, оскільки прихильники багатопольярного світу - тією, чи іншою мірою, опиняться в таборі захисників традиційного суспільства, релігійної культури, перед обличчям американського *meeting pot*, загальної уніфікації та невілювання. За такого світового порядку виникає загроза не тільки національним культурам, мовам, релігіям, етносам. Це передусім, загроза людині і цивілізації.

Нинішній світовий порядок з домінуванням західних держав на чолі зі США щоразу менше спроможний відповідати сучасним тенденціям розвитку політичних, економічних, соціальних та культурних процесів у світі. Тому актуальним завданням є розробка моделі нового морального геополітичного порядку, який відповідає сучасним викликам і характеру нинішніх глобальних і регіональних процесів.

ВИСНОВКИ

Світовий порядок повинен бути заснований на гармонійному співвідношенні, з одного боку, прав і свобод держав і народів, а з іншого - обов'язків перед людством. Разом з тим необхідне збереження національного суверенітету держав як гарантів захисту інтересів, прав і свобод свого населення.

За рахунок подальшого удосконалення міждержавної співпраці на світовому та регіональному рівнях можливе створення системи істинно рівноправних відносин на основі загальнолюдських моральних принципів. Справедливий світовий порядок, що ґрунтується на дійсному рівноправ'ї держав і народів, неможливий без вироблення чіткого кодексу поведінки держав на міжнародній арені. Необхідні прийняті всіма державами дієві, навіть жорсткі механізми впливу на держав-по-рушників цього кодексу. Світовий порядок, безперечно, має забезпечуватися переважно мирними засобами. Він повинен бути побудований так, щоб провідні держави світу були такими ж відповідальними за порушення норм міжнародного права, як і всі інші.

SUMMARY

THE DEVELOPMENT OF MODERN WORLD ECONOMY IN THE PROCESS OF FORMING A NEW WORLD ECONOMIC ORDER

*N. M. Hrushchynska, ScD., Professor,
Diplomatic Academy of Ukraine, MFA of Ukraine*

In the article the question of geo-economic and geopolitical features of modern civilization, which are directed on the formation of the modern world order, are reviewed; the impact factors on the world economic processes are substantiated.

Keywords: world order, globalization, civilization, geopolitics, geo-economics.

РЕЗЮМЕ

РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОГО МИРОВОГО ХОЗЯЙСТВА В ПРОЦЕССАХ ФОРМИРОВАНИЯ НОВОГО МИРОВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОРЯДКА

*Н. М. Грущинская, д-р экон. наук, доцент,
Дипломатическая академия Украины при МИД Украины*

В статье раскрываются вопросы геоэкономических и геополитических особенностей современной цивилизации, которые направлены на формирование современного мирового порядка; обосновываются факторы влияния на мирохозяйственные процессы.

Ключевые слова: мировой порядок, глобализация, цивилизация, геополитика, геоэкономика.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Агілера Г. Х. Глобальна нестабільність – метод керованого хаосу / Г. Х. Агілера, О. М. Анісімова // Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємство, сталі економічне зростання: Праці Десятої міжнародної наукової конференції студентів та молодих учених. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – Ч. 4. – С. 11-13.
2. Агілера Г. Х. Четвертий переділ як наслідок світової кризи / Г. Х. Агілера // Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці. – К. : НАУ, 2009. – С. 12-13 С.
3. Андрійчук В. Нова економіка і моделі її формування в Україні // [Режим доступу] // <http://referaty.pp.ua>.
4. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / пер. с англ. — Москва : Весь Мир, 2004.
5. Бжезинский Зб. Новый Мировой Порядок в опасности из-за "сопротивления широких масс населения [Электронный ресурс] – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua>.
6. Білорус О. Проблеми політичної економії глобалізму [Електронний ресурс] – [Режим доступу] // <http://archive.nbuv.gov.ua>.
7. Богатуров А. Глобальные аспекты «цивилизационного» влияния США в XXI в. [Электронный ресурс] – Режим доступу: <http://i-r.ru/page/stream>.
8. Бондаренко К. Пророчество Маргарет Тетчер, або новий світовий порядок [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://world.lb.ua/news>.
9. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / пер. с англ. под ред. Б. Л. Иноземцева; Центр исследований постиндустриального общества. — М. : Логос, 2003. — 368 с.
10. Гантінгтон С. Новий світовий порядок у XXI столітті: тенденції та європейський вимір [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://xyz.org.ua/russian>.
11. Гофман А. Б. Семь лекций по истории социологии: учебное пособие для вузов. -5-е изд. - М. : Книжный дом «Университет», 2001. - 216 с., ил.
12. Дергачова К. Концепція сталого розвитку у науково-практичному вимірі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua>
13. Розенау, Дж. Н. Управление без правительства: порядок и изменения в мировой политике [Электронный ресурс] – Режим доступу: <http://www.google.com.ua>.
14. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. — М. : ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.
15. Коппель О. А. Цивілізаційна парадигма формування нового світового порядку в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helen-koppel.narod.ru>

16. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин, 2007 / М. З. Мальський, М. М. Мацях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uchebnik-besplatno.com>
17. Новий світовий порядок у ХХІ столітті: глобальні тенденції та їх значення. Сайт Цетру Розумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://razumkov.org.ua>
18. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації Соціокультурний розвиток людства / Ю. В. Павленко. – Видання третє, стереотипне. – 352 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru>.
19. Тенторі Д. Горизонти нового світового порядку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.epravda.com.ua>.
20. Томсон У. (лорд Кельвін). Трактат по натуральній філософії // Томсон У. (лорд Кельвін), П. Г. Тэт. – Іжевск : РХД, 2010. – 572 с.
21. Фукуяма Ф. Сильное государство: управление и мировой порядок в ХХІ веке (2006) (англ. State-Building: Governance and World Order in the 21st Century.) Cornell University Press, 2004.
22. Четверікова О. Про новий світовий порядок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://firtka.if.ua>
23. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием: перевод с английского: Часть I.; В М.Погостин, А.Н.Бурмистенко. Часть II. Научный редактор Я.Н.Засурский. — Москва : Мысль, 1980.
24. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю.В. Яковец. – М. : ЗАО "Изд-во Экономика", 2003. – 441 с
25. Ялі М. Х. Після Версаля, Ялти і Потсдама, або дещо про трансформації світового порядку / М. Х. Ялі // Політика і час. — 2006. — No 7-8. — С. 79-86.
26. Among 34 development-related actions, general assembly adopts resolution / king Action on Second Committee Reports, Plenary Also Passes Text Relating to 'Declaration on Social Justice for a Fair Global. // <http://www.un.org>.
27. Krugman P. How Did Economists Get It So Wrong? / Paul Krugman New York Times .— 02.09 2009 [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] www.nytimes.com.
28. Morgenthau Hans J. Politics Among Nations // The Struggle for Power and Peace. Second Edition, Alfred A. Knopf . — New York, 1955.

Надійшла до редакції 4 травня 2014 р.